

● PATSCH FERENC SJ

Közérthető evangéliumi felhívás

Ferenc pápa teológiai profilja 2.

Felületes, pontatlan, nem tudományos. Mondanak efféléket arról a tanításról, amelyet Krisztus mostani földi helytartójától hallhatunk-olvashatunk. Ám ha közelebbről megvizsgáljuk ezeket a szövegeket, észrevehetjük a kritikus hangok igaztalan voltát.

Írásomban *Ferenc* pápa tanítóhivatala legjellemzőbb vonásainak ismertetésére vállalkozom. Az első részben a mai világ felfokozott sebességgel zajló változásaiból indultam ki, mivel ezek alkotják a pápa tanításának jelen történelmi kontextusát. Ezután méltattam Ferenc pápa azon törekvését, hogy az egész egyházat „missziós” intézménnyé formálja (vö. *Evangelii gaudium* [EG] 20–49.). Végül rámutattam, hogy Ferenc pápa pontifikátusának egyik legfőbb jellemvonása, hogy Isten irgalmasságát állítja a középpontba, amely a keresztény kinyilatkoztatás sajátossága (vö. *Amoris laetitia* [AL] 291–312.). A második részben – a megkülönböztetéstől a migránsválságig – néhány további lényeges szemponttal egészítem ki az eddig mondottakat. Érvelésem háttérében az a meggyőződés áll, hogy abban a világban, amely a szemünk láttára, rohamléptekkel alakul át, s az egyház számára is szokatlan kihívásokkal szolgál, a Ferenc pápa által kijelölt teológiai irányvonal mutat a jövőbe.

A lelki megkülönböztetés fontossága

Ferenc pápa teológiájában az irgalmasság fogalma mellett gyakorta megjelenik egy másik spirituális-teológiai szakkifejezés is: a lelki megkülönböztetés. Erre főleg az erkölcsi dilemmákkal, valamint az idők jeleivel

kapcsolatban hivatkozik. Ám általánosságban is elmondható, hogy minden kultúrában – így a mai (posztindusztriális) korszak világcivilizációjában is – kétségkívül léteznek olyan mozzanatok, amelyeket egy kereszténynek vissza kell utasítania (mágia, bosszúállás, idegengyűlölet stb.). Ezek mellett vannak olyanok is, amelyek sok kétértelműséget tartalmaznak, de nem mindenestül rosszak (haladáshit, testkultusz, lojalitás egy közösséghez vagy kaszthoz stb.); ismét mások némi megtisztítás után támogatandók (hit a transzcendenciában, autonómia, a nemek egyenlősége), végül pedig olyanok is, amelyekből egyértelműen tanulhatunk (vendégszeretet, törekvés a békére és az igazságosságra). Az egyes konkrét elemek megkülönböztetése sohasem egyszerű feladat: evangéliumi alapú mérlegelésre van szükség (vö. Mt 7,15–20; 1Kor 12,10; Gal 3,28), ami mindenkor időigényes. A pápa szerint azonban megéri a fáradságot: döntéseinkkel ugyanis olyan folyamatokat indíthatunk el, amelyek új dinamikákat hoznak létre, és így végső soron valódi változásokhoz segíthetnek. A mérlegelésben mindig helye van a bizonytalanságnak (horribile dictu a hibázásnak) is. Ferenc pápa szavaival: „A bizonytalanság ott van minden igazi megkülönböztetésben, amely nyitott a lelki vigaszból fakadó megerősítésre” (Spadaro, 37., vö. 22–23.). A cél az, hogy „ne [...] csak [...] felismerjük és interpretáljuk a jó lélek és a gonosz lélek megmozdulásait, hanem – és ez a döntő – a jó lélek indításait válasszuk, a gonosz szellemét pedig visszautasítsuk” (EG 51.; vö. Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatok*, 318–336.). Ez a folyamat „dinamikus, és mindig nyitottnak kell maradnia a növekedés új szakaszai és új döntések iránt, amelyek lehetővé teszik az eszmény teljesebb megvalósítását (AL 303.). A sorrend tehát: felismerni, értelmezni és választani. Olyan (indultív) módszer ez, amelyet a II. vatikáni zsinat atyái is alkalmaztak a *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúcióban, s ez – látni (felismerni), ítélni (értelmezni) és

cselekedni (választani) – szolgált a latin-amerikai felszabadítási teológia alapjául is.

A társadalmi igazságtalanság és a szenvedés megszüntetésének követelménye

Túlzás nélkül mondható, hogy Ferenc pápa tanítóhivatalának egyik fő jellegzetessége, hogy talán elődeiénél is nagyobb érzékenységgel viseltetik a társadalmi igazságtalanságokkal szemben. Ebben kétségkívül II. János Pál és XVI. Benedek irányvonalát követi. Már ők is bírálták a társadalmi-gazdasági visszásságokat, valamint igyekeztek mindent megtenni azoknak a szenvedéseknek az enyhítése, illetve megszüntetése érdekében, amelyeket visszaéléseikkel alkalmasint egyháziak okoztak (pedofília). Ferenc pápa azonban bizonyos szempontból még elődein is túltesz, amikor egyrészt kérlelhetetlen kritikával illeti a klerikális merevséget és keményszívűséget (például *Gaudete et exultate*, 57.), másrészt – az egyház ősi hagyományával és prófétai küldetésével összhangban – a világ figyelmének középpontjába állítja a szegények helyzetét (például EG 187–192.). Érdemes észrevennünk, hogy az elmúlt kétszáz év teológiai szemléletéhez képest itt lényeges hangsúlyeltolódásról van szó. A célkeresztben immár nem a felvilágosodás racionalizmu-

sának elvont kritikája áll; kétségkívül kevésbé érzékelhető a védekező-apológetikus magatartás az intellektuális ellenfelekkel szemben. Sokkal inkább az az egzisztenciális kihívás került előtérbe, amelyet az emberi szenvedés támaszt a hívő egzisztenciával szemben. Ferenc pápa *Evangelii gaudium* című programadó apostoli buzdítása, valamint az önállóan elsőként jegyzett *Laudato si'* kezdetű enciklika (LS) kérlelhetetlen pontossággal mutatott rá arra, hogy a világban ma fellelhető nyomor égbekiáltó botrányként követeli a társadalom igazságos reformját. A globalizáció ugyanis, ahelyett hogy csökkentette volna, csak növelte a gazdasági egyenlőtlenségeket. Az egyház dolga a pápa szerint a leghatározottabban kiállni a szegények mellett, és sürgetni a „struktúrák [jó irányba való] megváltoztatását” (EG 189., 59., 202.), továbbá meghallani a „föld [azaz a termé-

► szet] kiáltását és a szegények kiáltását” (LS 49., 117.). A pápa szerint a keresztények dolga nem kevesebb, mint hogy kompromisszumok nélkül lépjenek fel az ellen a gazdaság ellen, amely „öl” (EG 53.), hiszen „kizár”, és ökológiailag „fenntarthatatlan”.

Az igazság egysége és az interpretációk sokfélesége

A keresztény igehirdetés a globális világ kakofóniájában csupán egyetlen hang, amely többé nem is számít dominánsnak. A pápa tanításából hasznos kiemelnünk három alapelvet, amely azt szolgálja, hogy a keresztény kinyilatkoztatás igazsága teljes egységében megőrizhető legyen az értelmezések sokféleségének zűrzavarában is.

1. Az első alapelv az igazságok hierarchiája, ami annyit jelent, hogy a hit magya Isten üdvözítő szeretete, amely meghaladhatatlan módon nyilvánult

ki az értünk meghalt és feltámadott Jézus Krisztusban. Az egyház tanításának konkrét elemei (beleértve az egyes dogmákat és az erkölcsi tételeket is) elhelyezhetők az ehhez középponthez való viszony (közelség, illetve távolság) rendszerében, s az igazságok ennek alapján hierarchiát alkotnak (vö. *Unitatis redintegratio*, 11.; EG 36., 246.).

2. Másodszor létezik dogmafejlődés: „nem lehet megőrizni a tanítást anélkül, hogy ne fejlesztenénk tovább, tekintve hogy lehetetlen mereven a mozdulatlan betűhöz kötni annak veszélye nélkül, hogy leértékeljük a Szentlélek tevékenységét” (Discurso del Santo Padre Francesco..., 2017).

3. Végül élő hitre van szükség, melynek segítségével megkülönböztethetjük azokat az elemeket, amelyeket meg kell őriznünk (s amelyekre a hitaktus vonatkozik), azoktól, amelyek változékonyak, hiszen sokféle formában kifejezhetők (vö. EG 41.). A pápa e tekintetben nagyon határozott, és evangéliumi módon provokatív: „Néha, amikor a hívők egy teljesen ortodox nyelvezetet hallgatnak, olyasmit kapnak, ami [...] nem felel meg Jézus Krisztus igazi evangéliumának. Az Istenre és az emberekre vonatkozó igazság közlésének szent szándékával bizonyos körülmények között hamis istent és emberi eszményt adunk nekik, mely igazából nem keresztény” (EG 41.). Ezért fontos hangsúlyozni, hogy

a kereszténység soha nem lehet egydimenziós, szintelen és langyos (vö. EG 117.); a mindenkori igehirdetőnek sokkal inkább az evangélium rugalmasságát és dinamizmusát kell érvényre juttatnia.

Inkultúráció: az evangélium minden kultúrába beágyazódhat

Ferenc pápa egy immár több mint fél évszázados (gyarmatosítás utáni) teológiai hagyományt követ, amikor azt állítja: a „megtestesülés logikája” nem engedi meg, hogy „egy-kultúrájú és egyhangú kereszténységben gondolkod[junk]” (EG 117.). Szerinte igaz ugyan, hogy „néhány kultúra szorosán kötődött az evangélium meghirdetéséhez és a keresztény gondolkodás kibontakozásához, ám a kinyilatkoztatott üzenet egyikükkel sem azonosul, mivel tartalma kultúrák fölötti” (uo.). Ha így gondolkozunk, annak számos gyakorlati következménye van, egyebek között az egyház missziós tevékenységére nézve. Például az – folytatja a pápa –, hogy „az új vagy a keresztény igehirdetést még be nem fogadott kultúrák evangelizációj[á során] nem feltétlenül szükséges az evangélium ajánlatával együtt egy meghatározott kulturális formát [is] erőltetni, bármilyen szép vagy régi [legyen] is az. Az üzenet, amelyet hirdetünk, mindig valamilyen kulturális öltözetben van, néha azonban az Egyházban beleesünk saját kultúránk öntelt szakralizálásának hibájába, mellyel inkább fanatizmusról, mintsem hiteles evangelizáló buzgóságról teszünk tanúságot” (uo.). Ehelyett inkább megpróbálhatnánk – ajánlja a pápa – minden alkalommal „visszatérni a forráshoz”, és „visszanyerni az evangélium eredeti frissességét, új utak, kreatív módszerek, más kifejezési formák, beszédebb jelek és a mai világ számára megújult jelentésű szavak” által, hiszen „[v]alójában minden hiteles evangelizáló cselekvés mindig »új«” (EG 11.).

A jövő teológiája?

S vajon milyen arculata lesz a jövő teológiájának? Ezt előre lehetetlen pontosan megmondani. Ferenc pápa erre vonatkozó víziójáról mindenesetre átfogó képet ad a *Veritatis gaudium* (2018) kezdetű apostoli konstitúció (amely a II. János Pál által 1979-ben promulgált *Sapientia Christiana*t váltotta fel). Ennek előszavában a pápa négy „kritériumot” emel ki: hangsúlyozza a teológia *kérügmatis* jellegét (vagyis azt, hogy alkalmasnak kell lennie az igehirdetés táplálására); *párbeszédre* való készségének fontosságát; sürgeti az *inter-, illetve a transzdiszciplináris* gondolkodás előmozdítását; végül pedig hangsúlyozza, hogy nélkülözhetetlen *há-lózatok kiépítése*. A különböző tudásterületek ma már valóban nem választhatók el egymástól éles határvonalakkal: „párbeszédre van szükség minden terület között”, legyen szó ökumenizmusról, vallásközi párbeszédéről vagy a különböző embertudományok képviselőivel folytatott eszmecseréről. Némi kiegészítéssel ugyanezek a témák kerültek elő a jezsuiták nápolyi teológiai fakultásán 2019. június 21-én

tartott konferenciáján is, ahol a pápa a befogadás, a meghallgatás és a párbeszéd teológiájáról beszélt. A mediterráneum valóban évezredek óta a kulturális keveredés színhelye (hiszen zárt az óceánok felé, de kulturálisan nyitott a dialógusra, valamint az egymást megtermékenyítő interkulturális találkozásokra). Ebben a környezetben „há-lózatban megvalósuló teológiára” van szükség, amely különösen is érzékeny a társadalmi igazságosság és az ökológia problémáira. E modell ismérveiről szólva a pápa hangsúlyozta, hogy a teológia művelésének az irgalmasság cselekedetének is kell lennie, amelynek során érvényre jut a történelemmel való komoly számvetés. Végezetül a pápa a teológiai kutatás szabadsága mellett tette le a voksát: az képes új utakat nyitni, miközben nem ártalmas az egyszerű emberek hitére nézve.

Az ellentétek elviselése

Írásom első részében utaltam rá, hogy legradikálisabb ellenzői időnként azzal vádolják Bergoglio pápa teológiai gondolkodását, hogy túlságosan leegyszerűsítő: nem kellően elmélyült, „csupán lelkipásztori”, s mint ilyen, nem méltó valódi teológushoz. Igyekeztem kimutatni, hogy ez felületes és elhamarkodott állítás. Meglátásom szerint a pápa teológiai ellenlábásainak problémája más természetű: valójában abból fakad, hogy nem képesek megemészteni azt a fordulatot, amely a modern ember valóság szemléletében – mind a természettudományokban (kvantummechanika), mind a humántudományokban (hermeneutikai fordulat) – a XX. század eleje óta fokozatosan végbement. Eszerint a valóságban nem a „vagy-vagy” kétértékű logikája érvényesül, hanem dialektikus ellentétek állnak fenn, amelyek az ember természetéhez is strukturálisan tartoznak hozzá. Egyszerűbben szólva: az antinómiák, a dialektika és a paradoxonok a valóság törvényszerűségei – s így helyük van a teológiai gondolkodásban is. Hiszen már magát az egyházat is ellentétes pólusok alkotják: egyszerre iste- ►►

- ▶ ni (természetfeletti), és egyszerre emberi (szociopolitikai) természetű – s a kettő koránt sincs kizáró ellentétben egymással.

Paradoxonok és antinómiák

Ferenc pápa teológiája egyik legnagyobb érdemének tartom, hogy nem próbálja matematikai, illetve formális logikai kategóriákra redukálni a valóságot, hanem képes felmutatni (és elviselni) annak ontológiailag esetleges és történelmi léthelyzetünkből fakadó ellentmondásait. Ma már nemcsak a misztikusok és a művészek, de a tudomány emberei is tudnak arról, hogy a valóság ellentétek egységében és feszültségében létezik: megfér benne az egység és a sokféleség, a szabadság és az elkötelezettség, a hit és az értelem látszólagos ellentéte. Teológiailag ez talán mindig is nyilvánvaló volt: hi-

szén egyszerre valljuk Isten immanenciáját és transzcendenciáját (közelségét és távolságát), igazságosságát és irgalmasságát, amiként elismerjük az egyház intézményes és karizmatikus jellegét is. Az, hogy az emberek javára véde-nünk kell a teremtést (emberi szint: ökológia), egyáltalán nem zárja ki (hanem inkább feltételezi) a természetfeletti kinyilatkoztatás hirdetésének követelményét (isteni szint: evangelizáció) – hiszen az istenszeretet és az emberszeretet is egyazon érem két oldala. Ferenc pápa teológiai szemléletében a misztikus ráhagyatkozás és a cselekvés bátorsága, a kegyelem és a szabadság, a béketűrés és a konfliktus, a tér és az idő, a szellem és az anyag, a rész és az egész, a globalizáció és a lokalizáció, a politika és a teológia egysége egyaránt helyet kap. Hogy az egységes valóság szemléletben minden mindennel összefügg (LS 91, 117, 120, 138), valójában egyszerre spirituális felismerés és teológiai alapelv. Nem véletlenül írja *Peter Hans Kolvenbach*, a Jézus Társasága néhai általános előjárója *Loyolai Szent Ignác* lelki-gyakorlatairól, hogy „nem az [a lelki gyakorlatok lényege], hogy Istent a teremtett dolgokon kívül keressük, és nem is az, hogy minden teremtett dolognak a mi segítségünkre kellene lennie, hanem hogy Istent azokban találjuk meg” (Sorge, 462–469).

Ferenc pápa tanítóhivatala mindent összevéve rendkívül áldásos hatást gyakorolt a hitre való reflexió, a teológiai gondolkodás szempontjából.

Politika és migránsválság

Egy olyan cikkben, amely a pápa teológiai gondolkodását magyar nyelven elemzi, kötelező kitérni annak politikai vonatkozásaira is. Azért, mert a kelet-közép-európai közbeszédben szokás ilyen alapon „rossz hírbe hozni”, „migránspártinak” bélyegezni (vagy más formában instrumentalizálni) Ferenc pápa nézeteit. Persze az ilyen vélemények mögött nem indokolatlan elemi indulatok (félelmet, esetenként gyűlöletet stb.), keresztényietlen értékrendet vagy egyszerűen csak jól felfogott politikai indítékokat gyanítani: egyesek körében kifizetődő (szavazatokban mérhető) a politikai hangulatkeltés (a pápaellenességből ma nem csupán Európában lehet politikai tőkét kovácsolni). Sokaknak imponál a hetyke tekintélyrombolás. Ám álljunk meg egy pillanatra! Ugyan mi mást lehetne elvárni egy pápától, mint hogy (nemre, bőrszínre és vallási hovatartozásra való tekintet nélkül) éppen azokat veszi védelmébe, akik ma az európai népeesség körében a leginkább kiszolgáltatottabbak, a legesendőbbek és a leginkább rászorulóak? Vajon az evangélium szellemében mondhat-e mást Róma püspöke, mint hogy ezek az emberek segítségre, együttérzésre és gyámolításra szorulnak? Ez a keresztény alapmagatartás – a többi a véleményformálók, a politikusok és a szociális munkások dolga (és közös felelősségünk). Az egyszerű, jóézésű ember azonban – különösen ha katolikus – sohasem engedhet az olcsó (alkalmasint pápaellenes) politikai hecckampány kísértésének, még akkor sem, ha olykor a „jó látszata alatt” és a „kereszténység megmentésének” jelmezében jelentkezik is (vö. Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatok* 10).

Végző helyett hitvallás

Azt kell mondanom, hogy amennyire én látom – márpedig életem elmúlt másfél évtizedét nagyjából-egészében a katolikus teológia művelésének szenteltem –, Ferenc pápa tanítóhivatala mindent összevéve rendkívül áldásos hatást gyakorolt a hitre való reflexió, a teológiai gondolkodás szempontjából. Nem csak azért, mert az *Evangélii gaudiummal* – mint fentebb láttuk – lényegesen hozzájárult a missziológia megújításához, és új lendületet adott az ökumenikus és vallásközi teológiának. Nem is csupán azért, mert az *Amoris laetitia*val végre sikerült felébresztenie közel kétszáz éves Csipkerózsika-álmából a morálteológiát. És nem is csak azon okból, hogy a *Veritatis gaudiummal* negyven év után ismét irányelveket szabott a katolikus felsőoktatás számá-

ra. Úgy vélem, ezeknél is jobban azért kell becsülnünk e tanítóhivatal eddigi megnyilatkozásait, mert utat nyitottak olyan régóta időszerű és óriási gyakorlati jelentőségű teológiai területek kidolgozása előtt, mint amilyen a laikusok, a fiatalok (*Christus vivit*), valamint a házások teológiája (AL), a *Laudato si'* enciklikával, valamint a *Gaudete et exultate* kezdetű apostoli buzdításal pedig végső soron utat mutattak a mai világ két legégetőbb problémája, az ökológiai és a spirituális válság kérdésében (az ökoteológia és a spirituális teológia mint meghívás az életszentségre). Mindezzel Ferenc pápa jelentős mértékben átformálta, mintegy „megfiatalította”, dinamikussá tette, egyúttal pedig a mai demográfiai viszonyokhoz szabta az egész egyház arculatát. Vajon jogosulatlan ebben a Szentlélek iránymutatását látni?

Felhasznált irodalom

- Discurso del Santo Padre Francesco ai partecipanti all'incontro promosso dal Pontificio Consiglio per la Promozione della Nuova Evangelizzazione, 2017. október 11.: http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/october/documents/papa-francesco_20171011_convegno-nuova-evangelizzazione.html
- Bartolomeo Sorge: *Le radici ignaziane di papa Francesco*, *Aggiornamenti sociali*, anno 66, giugno-luglio 2015, 462–469.
- Antonio Spadaro: *Interjú Ferenc pápával*, in *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, JTMR, Budapest, 2013, 11–48.